

PAPER DETAILS

TITLE: Safranbolu Eski Çarsi Bölgesinde Mekanin Tüketim Ekseninde İrdelenmesi

AUTHORS: Sebile Merve ÖZTÜRK,Rusen YAMAÇLI

PAGES: 393-414

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2755021>

Safranbolu Eski Çarşı Bölgesinde Mekanın Tüketim Ekseninde İrdelenmesi

S. Merve ÖZTÜRK^{1*}, Ruşen YAMAÇLI²

Öz

Tarihi Safranbolu kenti birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, geleneksel Türk mimarisinin karakteristik özelliklerini, yapısal ve kentsel ölçekte günümüze ulaşan örnekleriyle barındıran bir yerleşimdir. Kentin tarihi süreç içerisinde yaşadığı değişim ve dönüşüm neticesinde kültürel mirasının sürdürülebilirliğine yönelik oluşan endişe bölgenin çalışma alanı olarak seçilmesinin ana nedenidir. Çalışmanın amacı Safranbolu Eski Çarşı bölgesindeki ekonomik kalkınma odaklı dönüşümün anlaşılması ve özgün değerinin devamlılığının sağlanması bağlamında değerlendirilmesidir. Bu değerlendirme yapılırken öncelikle kentte mekan ve tüketim arasındaki ilişkiyi çözümleyen çalışmalar araştırılmıştır. Ardından bölgenin değerlendirilmesine katkı sağlaması amacıyla, dönüşüm sürecini başarılı bir şekilde yönetebilmiş olan kent örnekleri incelenmiştir. Örneklerden elde edilen sürdürülebilir uygulamalar doğrultusunda, bölgede konuyla ilgili daha önce gerçekleştirilen çalışmalar, alanda gerçekleştirilen gözlemler ve işlev analiziyle birlikte değerlendirilmiştir. Safranbolu’da, ekonomik kalkınma amacıyla turistik faaliyetlere hizmet veren ticari işlevlerin yoğunlaştığı görülmüş ve sonuç bölümünde bölgenin geçirdiği dönüşümler tüketim ekseninde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Safranbolu, Mekan, Dönüşüm, Tüketim, Tarihi Kent

Examination of Space on Consumption Axis in Safranbolu Old Bazaar District

Abstract

The historical city of Safranbolu has hosted many civilizations and is a settlement that contains the characteristic features of traditional Turkish architecture with examples that have survived to the present day in structural and urban scale. Concern about the sustainability of its cultural heritage as a result of the change and transformation that the city has experienced in the historical process is the main reason for choosing the region as a study area. The aim of the study is to understand the economic development-oriented transformation in the Safranbolu Old Bazaar region and to evaluate it in the context of ensuring the continuity of its original value. While making this evaluation, first of all, studies that analyze the relationship between space and consumption in the city were researched. Then, in order to contribute to the evaluation of the region, examples of cities that were able to successfully manage the transformation process were examined. In line with the sustainable practices obtained from the samples, previous studies on the subject in the region were evaluated together with the observations and function analysis carried out in the area. In Safranbolu, it was seen that the commercial functions serving touristic activities for the purpose of economic development intensified and in the conclusion part, the transformations of the region were discussed on the axis of consumption.

¹ Karabük Üniversitesi, Başak Cengiz Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Türkiye

*İlgili Yazar/Corresponding author: smozturk@karabuk.edu.tr

² Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Türkiye

Keywords: Safranbolu, Space, Transformation, Consumption, Historical City

1. Giriş

Tarihi kentlerin özgün kültürünü günümüz için kaynak haline getirme yaklaşımı, toplulukların günümüz sosyo-ekonomik ve siyasal taleplerine göre biçim almaktadır. Tarihi kentlerin küreselleşmenin etkisi ile yaşadığı, sürdürülebilirliğini tehlikeye sokan değişim ve dönüşüm, fiziksel mekânın kendisini ve mekân içindeki çeşitli sosyal ilişkiler tarafından inşa edilen mekânsal düzeni ifade etmektedir. Bu düzen içerisinde kullanılan içerik, temsil ve yorumlar modern koruma anlayışı ile tezat oluşturması nedeniyle tarihi kentlerde tehlike arz etmektedir.

Çalışma alanı olarak seçilen Safranbolu kentinde tarihi süreç içerisinde ekonomik hayatta yaşanan değişimler, sosyal ve kültürel yapıya da yansımış ve mekân bu doğrultuda yeniden şekillenmiştir. 1994 yılında Dünya Miras Listesi'ne kabul edilmesinin ardından artan turizm uygulamalarının bölgedeki koruma çalışmaları için ekonomik katkı sağlamasına karşın kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda birtakım kırılmaların yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu anlamda ekonomik kalkınma odaklı anlayışının kentin özgün kültürüne ve sürdürülebilirliğine olan etkisinin incelenmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

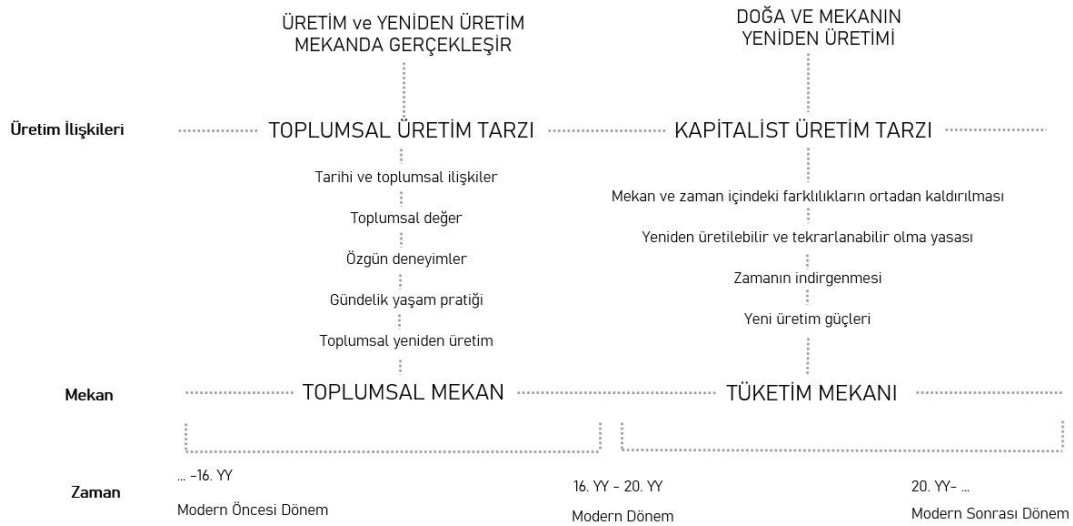
Çalışmada tarihi kent merkezlerinin yaşadığı dönüşüm, kazandığı yeni anlam ve işlevler üzerinde durulmuş, bu dönüşümün anlaşılabilmesi için öncelikli olarak mekanı araştırma nesnesi olarak ele alan ve kenti Marksist bakış açısıyla değerlendiren çalışmalar incelenmiştir. Ardından oluşturulan kuramsal çerçeve, günümüzde hizmet kentine dönüşen ve ağırlıklı olarak tüketimi teşvik eden düzenlemelerle yönetilen tarihi kentler özelinde ele alınmıştır. Çalışma alanının değerlendirilmesine katkı sağlaması amacıyla, dönüşüm sürecinin olumlu yönde ilerlediği tarihi kent örnekleri incelenmiş ve sürdürülebilirlik konusunda güncel uygulamalara değinilmiştir. Safranbolu'da yapılan incelemelerin bölge ile ilgili daha önce gerçekleştirilen çalışmalarla birlikte değerlendirilmesiyle tarihi mekanın güncel durumu, koruma ve tüketim ekseninde tartışılmıştır.

2. Kuramsal Çerçeve

Küreselleşme etkileriyle birlikte 1970'li yıllarda başlayan süreçte, düşünce alanındaki postmodern gelişmelerle birlikte kenti konu alan çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Kent ve kentsellik olgularını, mekanın tüketim kültürü etkisiyle yeniden dönüşümü üzerinden ele alan düşünürler olan Henri Lefebvre (2015), Manuel Castells (1997), Edward Soja (1996; 2019), David Harvey (2006; 2019) ve John Urry'nin (2018) çalışmaları, "küresel kent", "mekânın üretimi", "kapitalist kentleşme", "kentsel girişimcilik" gibi tanımlamalara dayanmaktadır (Günay, 2010). Bu çalışmalar, mekan üzerine Marksist çözümlmeleri yeniden ele almakta ve kentlerin küreselleşmeyle birlikte sahip olduğu yeni anlamlara dair analizleri içermektedir.

Lefebvre (2015), "Mekanın Üretimi" isimli eserinde, özellikle kapitalizm koşullarındaki mekan üretimi ile ilgilenmektedir. Zaman içinde birbirini izleyen mekan biçimleri olan doğal mekandan, mutlak ve soyut mekana doğru ardışıklık bulunmaktadır, sonuçta doğa giderek toplumsal olandan kovulmaktadır. Soyut mekan kapitalist ilişkilerin en yüksek noktası olarak tanımlanmaktadır. Lefebvre, bu farklı mekansallıklar arasındaki etkileşimin araştırılmasının her dönemde gerekli olduğunu gösterir (Urry, 2018, s. 48). Çünkü kapitalist toplumsal ilişkiler, kapitalizmin izlerini taşıyan mekanda gerçekleşen gündelik yaşam yoluyla yeniden üretilmektedir.

Lefebvre (2015, s. 23)'e göre, her toplumsal örgütlenme biçimi, sahip olduğu toplumsal ilişkilerin sonucu olan bir çevre üretir. Ayrıca bir toplum, kendi doğasına uygun bir mekan üreterek, kendine özgü yapıları biçimlerde somutlaşmakla kalmaz, aynı zamanda kendini de yeniden üretir (Gottdiener, 1993, s. 132). Lefebvre, bu bağlamda kenti, üretim ilişkilerinin insanların gündelik hayat deneyimlerinde yeniden üretildiği bir küresel mekânsal bağlam, insan etkileşiminin ve medeniyetin anlamlarının nesiller arası aktarma işini maksimize eden bir kap olarak öngörmektedir. Bu nedenle de mekân aynı zamanda tarihsel bir üründür (Solak, 2017, s. 32). Lefebvre, mekan teorisinde fiziksel, zihinsel ve sosyal olanı birbirine bağlayan bütüncül bir öneri sunmaktadır. Arazi, bölge ve yer gibi mekânsal görüngüler birleşik kuramsal bir yapı içerisinde bir araya getirilmektedir. Bu yapı üç ögeden oluşur ve algılanan (mekan pratiği), tasarlanan (mekan temsili), yaşanan (temsil mekanları) tezahürlere göre mekanın önemini kavramakla ilgilidir. Mekânsal pratikler, bireysel rutinlerden sistematik mülk ve bölge yaratımına kadar uzanmaktadır. Mekan temsiliyetleri, bilgi biçimleri ve planlama teknikleri ve devlet aracılığıyla mekânı örgütleyen ve temsil eden pratiklerdir. Temsiliyet mekanları ya da mekânın kolektif deneyimleri ise, mekan çevresinde simgesel farklılaşmaları ve kolektif fantezileri, hâkim pratikler karşısında direnişleri ve ortaya çıkan bireysel ve kolektif ihlal biçimlerini kapsamaktadır (Urry, 2018, s. 47). Kentsel mekana dair analizlerini de kapitalizmin mekânsal örgütlenmesi üzerinden gerçekleştiren Lefebvre (2015)'e göre, kapitalist gelişme içinde sermaye mekânı bir meta haline dönüştürmüştür. Kapitalizm, malların mekânsal yerleşmede üretildiği aşamadan, mekânın kendisinin kıt bir kaynak olarak üretildiği bir sisteme dönüşmüştür. Yani, metaların mekânda üretiminden, mekânın meta olarak üretimine geçilmiştir. Geleneksel olarak süren üretim ilişkilerinde gerçekleşen değişimle birlikte, toplumların gündelik yaşam pratiklerinin bir bölümü çöküntüye uğramıştır. Yeni kazanılan edimler tüketim kültürünün yayılmasına neden olmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. Mekanda şeylerin üretiminden mekanın üretimine geçiş süreci (yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

Soja (1996, s. 7), metafizik tanımlarını kullandığı Lefebvre'in sosyal mekânsallığın sınırsız boyutlarını açma ve keşfetme konusundaki etkisine dikkat çekmektedir. Onu disiplinler arası çalışmalar üreten diğer araştırmacılardan ayıran şey, Lefebvre' in mekânı birincil açıklayıcı yol olarak seçmiş olması ve 1960'lı yıllardan başlayarak çalışmalarında sıklıkla kullanmasıdır. Mekânı Lefebvre'in kavramsallaştırmasına benzer bir tanımlama ve sınıflama yaparak ele alan Soja (1996), mekânın sosyal yaşamın hem bir aracı hem de bir sonucu olduğunu söylemektedir. Mekânın inşa edildiğini belirten

düşünür mekân için üçlü bir sınıflama kullanmaktadır. Gerçek mekan (birinci mekan), üzerinde yaşanan doğa, kozmos yani fiziksel mekândır. Zihinsel mekan (ikinci mekan), mantıksal ve formel soyutlamaları içeren imgelenen mekândır. Algılanan- deneyimlenen mekan (üçüncü mekan) ise, sosyal yani üretilen mekandır. Soya geçmiş yüzyılda coğrafik tahayyülün birincil ve ikincil mekan düşüncesi etrafında evrildiğini belirtmektedir. 1960'lı yılların sonlarından itibaren ise mekânsallığın diğer formları üzerine ortaya çıkan bilinçle ilgili olarak üçüncü mekânın ortaya çıktığını ve disiplinler arası bir çalışmaya ile anlaşılabilirliğini düşünmektedir (Solak, 2017, s. 33-34). Lefebvre'in temsil mekanlarına karşılık gelen üçüncü mekan, bu çalışma kapsamında küresel ve yerel arasında yeni ilişkilerinin tanımlanması sonucu üretilen/dönüşen mekânı tarif etmektedir.

Her toplumsal faaliyet biçimi kendi mekanını tanımlamakta olduğunu vurgulayan Harvey, "Sosyal Adalet ve Şehir" isimli eserinde mekânsal biçimlerin toplumsal süreçleri içerdiğinden ve toplumsal süreçlerin de mekânsal olduğundan bahsetmektedir. Düşünür mekânsal biçimler ve toplumsal süreçleri birleştiren ana temalardan biri olarak açıkladığı mekan kavramının analiziyle ilgili olarak "Mekan nedir?" sorusu yerine "Değişik insan pratikleri nasıl değişik mekan kavramsallaştırmaları yaratıp kullanıyorlar?" sorusunu kullanmaya çalışmaktadır. (Harvey, 2006, s. 11-19- 34). Harvey kent hakkındaki uğraşlarla ilgili birtakım zorlukların onun kendine özgü karmaşıklığına bağlamaktadır. Bunun yanında kentsel mekânı anlamak için kullanılan kavramsallaştırmaların bir bölümünün de uzmanlaşmış disiplinler arası çalışmaktan uzak profesyonel ve akademik yapıdan kaynaklanmaktadır. Kent için ortaya konulan herhangi bir genel kuramda, kentin yüklendiği mekânsal biçim ve kentteki toplumsal süreçlerin bağdaştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda toplumsal süreç ve mekânsal biçim kavramlarını birleştiren bir çerçevede çalışmak kentin anlaşılmasında kullanılacak en iyi yöntem olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımın geliştirilebilmesi ise mekanın anlaşılması için doğru kavramları oluşturmak yoluyla sağlanabilecektir (Harvey, 2006, s. 27-28-32). Harvey'e göre, kentsellik ve toplumsal süreç- mekânsal biçim konularını anlamak, insan faaliyetlerinin belirli mekan kavramlarına olan ihtiyacı ortaya çıkarmasını ve günlük toplumsal pratiğin mekanın doğasına ve toplumsal süreçle mekânsal biçim arasındaki ilişkiye dair sırları çözme yöntemini anlamayı gerektirmektedir. Harvey kenti, toplumsal artık değer, iktisadi örgütlenmenin egemen tarzı ve toplumun mekânsal örgütlenmesi arasındaki ilişkiler alanı bağlamında ele almıştır (Harvey, 2006, s. 12). Kapitalist üretim ilişkileri kapsamında kent, sermaye birikiminin yeri ve kapitalizmin çözemediği çelişkilerinin dengeleyicisi olarak yeni mekânlar üretmektedir. Tarihi kentlerde mekanın geçirdiği değişimin anlaşılması için zaman içinde küresel, ulusal veya yerel farklı ölçeklerde yaşanan kırılma noktalarının belirlenmesi önemlidir.

Marksist kuramın temel kavramlarıyla kentsel mekân çözümlemesini yapan bir diğer isim olan Castells (1997) de toplumsal oluşumları ekonomi, ideoloji ve siyaset çerçevesinde inceler ve bunların kentsel mekânda ifadesini bulduğunu savunur. Castells'in kentsel çalışmalar alanına yaptığı en önemli katkı, yeniden üretim süreçlerinin yarattığı çelişkileri kentsel düzeyde sistematik ve ayrıntılı biçimde kavramsallaştırmasıdır. Castells'e göre kent ve kentsellik aslında ideolojik içeriğe sahip kavramlardır. Bu yaklaşım da mekânın biçimlenmesinin, kentsel yaşamın ve kent sorunlarının ancak kapitalizm ile kentsellik arasındaki ilişkilerle birlikte değerlendirildiğinde anlaşılabilirliğini varsaymaktadır. Her toplumda mekânsal birimler üretim tarzının niteliğine yani ekonomik ögelere göre tanımlanır. Bu bağlamda da kentsel örgütlenme sadece mekânsal formların basit bir düzenlemesi değil daha çok hane halklarının günlük tüketim örüntülerinin kolektif olarak ele alınması süreçlerinin ifadesidir (Solak, 2017, s. 33). Castells'e göre, giderek uluslararası bir temelde örgütlenen kapitalist ilişkiler, artık üretimin değil, kolektif tüketimin yani genellikle devlet tarafından sağlanan hizmetlerin merkezi haline gelmiş ve emek gücüne ait enerji ve becerilerin yeniden üretilmesi için gerekli olan kasaba ve

kentlere özel bir rol yüklenmektedir. Kentler, kolektif tüketim biçimleri yoluyla emek gücünün yeniden üretilmesini sağlayan toplumsal üretim ilişkilerindeki değişimler nedeniyle yeni tür politikaların merkezi olmaktadır. Bu açıdan, kentsel protesto biçimleri sonucunda oluşan mekânsal biçim, değişen toplumsal üretim ilişkilerine göre açıklanabilmektedir (Urry, 2018, s. 27-28). Kent ile ilgili çalışmaların başlangıç noktasını mekanı etkileyen üretim ilişkileri ve örgütlenme biçimleri oluşturmaktadır.

Urry (2018, s. 12-13), 1970'lerden itibaren başlayan yerin değişen çözümlemesi üzerinde durmakta ve mekanların hem zaman içinde kullanıma dayalı olarak gerçek anlamda hem de yerlere eklenen anlamların tüketilmesi aracılığıyla sembolik olarak tüketildiğini söylemektedir. Urry' nin çalışmalarındaki temel varsayım, gündelik hayata karşıtlık içindeki turistlerin mekan tüketiminin görsel doğasıdır ve bu tez, turizm alanında yerlerin nasıl tüketildiğine dair bilgi üretiminin önünü açmıştır. Tarihi çevrede hem turistler hem de yerel halk aktif deneyimleri aracılığıyla sadece mekanı tüketmekle kalmayıp, aynı zamanda yeri ve anlamlarını daha önce oluşturdıkları sosyal ve kültürel anlayışların temelinde kısmen inşa etmektedir (Rakić ve Chambers, 2012, s. 1612- 1614). Dolayısıyla bu anlamda, yerlerin somutlaşmış tüketimi ve inşası da mekanda meydana gelebilecek ikili süreçler olarak algılanabilmektedir. Bu türden bir yeniden üretimle dönüşmeye başlayan tarihi kentlerde yerler arasındaki farklılıklar ortadan kalkmaya başlamaktadır.

Mekanda gerçekleşen dönüşümün okunabilmesi için, tarihi çevrenin oluşum nedeni olan toplumsal pratikler ve yerel değerlerin öneminin azalmasına yol açan ana etmen olan tüketim odaklı yaklaşımların ortaya çıkarılması önemlidir. Bu nedenle bu bölümde tarihi bir kentte mekan ve tüketim arasındaki ilişkiyi çözümleme yolunda başvurulacak olan kuramsal çerçeveyi oluşturmak amaçlanmıştır. Bu amaçla, kent ile ilgili yazında Marksist analizleriyle yer alan düşünürler ele alınarak, mekanın kapitalist sistem için önemi ve sistem aracılığıyla geçirdiği dönüşüm anlaşılmaya çalışılmıştır. Kapitalist sistemde mekan toplumsal pratiklerden, gereksinimlerden ve ilişkilerden koparılıp metalaştırılarak kullanılmaktadır. Oysaki her toplum kendi mekanını kendi toplumsal deneyimleri ve etkileşimleri sonucu üretmektedir. Buradan hareketle, çalışmada gerçekleştirilecek mekan analizlerinde, üretim ilişkilerindeki değişimin mekana yansımalarının araştırılması amacıyla mekan ve toplum arasındaki ilişkiye odaklanan düşünürler olan Lefebvre, Harvey ve Soja'nın çözümlemeleri incelenmiştir. Bunun yanında kentsel düzeyde yeniden üretim ilişkileri ve değişen ideolojilerle yerin kazandığı yeni anlamları irdelemek için Castells ve Urry'nin çözümlemelerinden faydalanılmıştır. Sonraki bölümde, oluşturulan genel bakış açısı tarihi kentler özelinde incelenerek koruma, turizm ve tüketim konuları ile ilgili yaşanan çelişkiler tartışılmaya çalışılacaktır.

3. Tüketim ve Mekan İlişkisinin Tarihi Kentte İncelenmesi

Graham ve Howard (2016, s. 2), miras ile ilgili çalışmaların geçmişin incelenmesiyle doğrudan bir ilişki kurmak yerine, miras kaynağının içerikleri, yorumları ve temsillerinin bugünün taleplerine göre seçildiğini ve sırayla hayali bir geleceğe aktarıldığından bahsetmektedir. Buradan, mirasın, geçmişin somut maddi eserleri veya diğer somut olmayan biçimlerinden çok, bunlara yüklenen anlamlar ve onlardan yaratılan temsiller hakkında olduğu sonucu çıkmaktadır. Sosyal etkileşim yoluyla üretilen ve değiştirilen anlamlar nedeniyle, miraslar şimdi merkezlidir ve bugünün taleplerine yanıt olarak yaratılmakta, şekillendirilmekte ve yönetilmektedir. Bu nedenle, sürekli revizyona ve değişime açıktırlar ve aynı zamanda toplumsal çatışmanın hem kaynağı hem de sonucudurlar.

Günay (2010, s. 20)'a göre kültürel miras; geçmiş değerler, gelenekler ve yaşam biçimlerinin kanıtı ve insanların sürekli olarak yaşama kattığı kültürel deneyimlerin bir parçasıdır. Küreselleşmenin mekana yansması sürecinde kentler, değişimle başa çıkabilmek için birtakım dönüşümler geçirmeye zorlanırken, kültür ve kültürel miras, kentlerin rekabet gücünü artırması için tasarlanan mekânsal yeniden yapılandırma ve canlandırma modelleri kapsamında en önemli araçlardan biri olarak görülmektedir. 1970'li yılların ardından küreselleşme etkisi ile düşünce alanında post-modernizm, ekonomik alanda neo-liberal politikalar ve sürdürülebilirlik olguları tarihi kentlerde de farklı yaklaşımların geliştirilmesine neden olmuştur (Cantimur, 2011, s. 27). Bu küresel süreçler içerisinde kapitalist ekonominin akışkanlığı gereğince kentlerin tarihi ve kültürel farklılıklarının ön plana çıkarılması önemli hale gelmiştir. Kentlerin yerel farklılıklarının vurgulanması gerekli istihdamın sağlanmasında kullanılmaya başlanmıştır (Urry, 2018).

Kapitalist sistem içerisine küresel seviyede tüketimine ilgi gösterilmeyen ya da dolaşıma sokulamayan yerel değerler kendi alanlarında sınırlı kalırken, diğerleri küresel dinamikler aracılığıyla endüstriyel olarak dolaşıma dahil edilmektedir. Küresel ile yerelin karşılaşmasında çoğunlukla kapitalist sistemdeki kitle iletişim araçlarının da etkisiyle bu dönüşümün küresel, kozmopolit değerlerden yerele doğru akış sergileyen bir süreç olduğu görülmektedir (Durukan, 2020, s. 66). Bu durum, tarihi kent merkezlerinde kendini yerel değerlerin giderek kaybolması veya kapitalist sisteme dahil olma aşamasına göre devamlılığını sağlayabilmesi olarak göstermektedir.

Yeni girişimcilik kültürü, farklılaşmış kentsel ya da yerel kimlikler üretmek için kültür girişimciliğinden faydalanmaktadır. Bunlar, gerçek, hayal ürünü ya da taklit olan tarihin ve yine gerçek, hayal ürünü veya üretici tarafından satılmak üzere ambalajlanmış olan topluluğun canlanması, belli bir görüntünün oluşturulması, uydurulmuş kimliğin, sahte bir duygunun yaratılması üzerine kuruludur (Harvey, 1987: 274'ten aktaran Morley ve Robins, 2011, s. 63). Morley ve Robins (2011, s. 64) bu durumun ortamının, kentler ve yerel alanlar üzerinde, hareketli ve küresel sermayeyi çekebilmeleri için artan baskı olduğunu söylemektedir. Artan kentler arası rekabetin bir fonksiyonu olarak yerel kimlikler ile görüntülerin pazarlanması yaklaşımdan kaynaklanan başarı, çoğu zaman kısa ömürlü ya da başka yerlerde ortaya çıkan rakip yenilikler yüzünden tartışmalı hale gelmektedir. Bu koşullar altında ise yerel ekonomilerin hassas bir durumdadır ve yerel kimlikler sahte ya da kırılabilir olabilmektedir.

Strange (1997, s. 228)'e göre, koruma arzusunun kendisi, geçmiş ve günümüzdeki tezahürleri, toplumların belirli zamanlarda fiziksel veya yapısal çevrelerini belirli amaçlar için şekillendirdiği farklı yolları ortaya koymaktadır. Korumanın sömürülecek fırsatlar aramasının iki yolu vardır: birincisi, koruma planlaması, tarihi binaların ticari bir kaynak olarak tahsis edilmesini, ekonomik açıdan verimli yeni kullanımlar doğrultusunda pazarlanabilmesi için giderek daha fazla kullanmaktadır; ikinci olarak, tarihi şehirler ve kültürel miraslarının pazarlanması, ekonomik büyüme, yatırım ve turizm geliri yaratmanın temeli haline gelmektedir. Her iki durumda da koruma, tarihi miras ve kültürle bağlantılı hoşluk faktörlerinin artmasıyla sağlanan sömürü fırsatlarını büyük ölçüde artırmaktadır. Bu bağlamda tarihi kentler kazandıkları yeni anlam ve işlevlerle birlikte, mirasın çoğunlukla pazarlanabilir somut kaynaklarının korunduğu bir görünüm halini almaktadır (Ashworth ve Tunbridge 2000, s. 51). Ekonomileri ise büyük ölçüde tarihi karakterinin sunum ve yorumlama teknikleri ile başarılı bir şekilde kullanılmasına bağlı kalmaktadır (Strange, 1996, s. 435).

Tarihi çevrenin korunması üzerine küreselleşmenin neden olduğu değişimlerden biri değer temelli koruma anlayışına doğru olan kayıştır. Bu süreçte post-modern çağa özgü bir eğilim olarak değerler öznelleşmektedir. Değer- temelli koruma, korumanın

dayanağını oluşturan, “korunması gerekli değerlerin” tanımlanma yöntemini sorgulamakta, bu değerlerin toplumun farklı kesimleri tarafından da tanımlanabileceği ve tanımlanması gerektiğini savunmakta, böylece daha geniş toplumsal sahiplenmeyi mümkün kılan bir değerler kümesi yaratmayı amaçlamaktadır. Bu bakış açısına göre, korumanın kültürel politikayla daha etkin bir ilişki içine girmesi, toplumsal ve ekonomik değerleri, ‘kullanım’ ve ‘kullanım dışı’ değerleri birlikte ele alıp ‘hesaplaması’ ve ‘kültürel sermayenin’ nitel özelliklerini nicelleştirmesi beklenmektedir. Korumaya yönelik planlamada tarihi yapıların ekonomik amaçla, üretken yeni kullanımlar için pazarlanıp, satılabilen bir kaynak olarak kullanılması hedeflenmektedir. Tarihi şehirler ve kültürel miraslarının pazarlanması, ekonomik büyüme, yatırım ve turizm girdisinin oluşturulmasında temel olmaktadır. Bu bakış açısının tersine görsel değerlendirme anlamında koruma ise, kentsel görünüm ya da peyzajın, üretim için değil estetik anlamda güzelleştirme için oluşturulması anlamına gelmektedir (Cantimur, 2011, s. 28-29). Tarihi çevreler, mekanın görsel sürekliliğinin sağlanması ya da yeniden oluşturulması adına kentsel dokuya olan katkılarına göre değerlendirilebilmektedir (Strange, 1997, s. 228). Bu anlamda koruma yaklaşımlarının, mirasın geleceğe aktarılması anlayışından, tarihi değerlerin turizm faaliyetlerinin nazarında çekiciliğinin artırılarak tüketimine yönelik bir anlayışa doğru evrilmesi nedeniyle görsel açıdan korunmuş bir çevrenin önemi de her geçen gün artmaktadır.

Tarihi kent merkezlerinde turistlere yönelik görsel tüketim odaklı yaklaşımlar sonucunda, mekanda yerin ruhunu oluşturan deneyim ve iletişim zayıflamaktadır. Sermayenin kontrolünce kurulan tüketime yönlendirici bu yeni iletişim biçimi, tarihi kentlerin, tüketim eyleminin merkezi ve görsel açıdan tüketilen yerler olarak kısıtlanan dönüşümüne yol açmaktadır.

Kentler üzerinde yönetim sisteminden başlayarak, kentsel mekan, gündelik yaşam tarzları, tüketim alışkanlıkları gibi ekonomik ve toplumsal yapı üzerinde yaşanan değişimlerin pek çoğu küreselleşme politikalarına ait izler taşımaktadır (Kiper, 2004, s. 14). Bu yeni küresel sistem içerisinde tarihi kentlerde, gelişim ve koruma arasında dengenin gözetilememesi sonucu yer duygusu, kentsel yapının bütünlüğü ve toplumsal kimlik yapısı zarar görmektedir. Tarihi kentlerde, kentsel dokunun devamlılığının ve ekonomik olarak kalkınmanın sağlanması amacıyla ihtiyaç duyulan turizm faaliyetlerinin oluşturduğu kent içi fiziksel baskı kendini, mekanların giderek tüketim ile özdeşleşmesi şeklinde göstermektedir. Benzer şekilde Safranbolu’da da süreç içerisinde yaşanan üretim ilişkilerindeki değişimler, ekonomik kalkınma amaçlı uygulamalarla birlikte mekanın tüketilme tehlikesini beraberinde getirmiştir.

Sack’in (1992) belirttiği gibi, miras mekânları tüketimi teşvik edecek şekilde düzenlenen ve yönetilen tüketim yerleri arasında yer alır; bu tür tüketim mekânlar yaratabilir ama aynı zamanda mekânı değiştirir. Turizmin yerler ve kültürler üzerindeki homojenleştirici etkisi nedeni ile tüketim manzaraları kendi bağlamlarını tüketme eğilimindedir. Hızla gerçekleşen bu süreç, farklı bölümlenmiş pazar içerisinde farklı turist türleri için farklı düzeyde mirasın tüketilmesi anlamına gelmektedir. Turizmin aşırıya kaçması durumunda bu değişim, geçmişin ekonomik metalaşmasının onu önemsizleştirilmesi, tartışmalı bir şekilde, varoluş nedeni olan miras kaynağının yok edilmesiyle sonuçlanabilir (Graham 2006, s. 25). Tarihi kent merkezlerinde sadece ekonomik katkıları endişesiyle korunan fiziksel unsurların, gündelik hayat pratiği içerisindeki özgün deneyimleri de içerecek şekilde yaşatılamıyor olması, olumsuz yönde ilerleyen bu değişimin ana sebeplerinden birini oluşturmaktadır.

4. Tarihi Kent Örneklerinde Sürdürülebilir Uygulamalar

Bu bölümde, tarihi kent merkezlerinin sürdürülebilirliği konusunda güncel yaklaşımların ortaya konulabilmesi amacıyla Almanya (Regensburg), Avustralya (Ballarat), İskoçya (Edinburgh) ve İtalya'ya (Verona) ait başarılı uygulamalar değerlendirilmiştir (Şekil 2). Alan çalışması olarak seçilen örnek kentlerde sürdürülebilirlik yaklaşımlarının genel değerlendirmesi yapıldıktan sonra, gerçekleştirilen kentsel koruma ve sürdürülebilir gelişim uygulamaları incelenmiştir. Kent örnekleri, modern gelişmelerin yanında tarihi merkezlerinin de korunması konusunda uygulamalar ortaya koyarak dönüşüm sürecini başarılı bir şekilde yönetebilmiş olmaları bakımından seçilmiştir. UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan Regensburg, Edinburgh ve Verona kentleri Safranbolu gibi sahip oldukları eski ve yeni kent dokusunun, modern kentsel gelişmelere adapte olabilen tutarlı yapısı nedeniyle seçilmiştir (Ripp, 2012, s. 232; Ripp ve Rodwell, 2016, s. 87-89; URL-1). Örnek kentlerin tümünde kentsel gelişim ve ekonomik kalkınma, koruma ile eşzamanlı olarak bütüncül yaklaşımlarla yürütülmeye çalışılmıştır. Buna ek olarak UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı'nın üyesi olan Ballarat ise geleneksel üretimleri, kentte sürdürülebilir ekonomiye destek verecek şekilde kullanması bakımından incelenmeye değer görülmüştür.

Şekil 2. Kentlerin tarihi ve kültürel değerleri ile ilgili bilgiler ve tarihi merkezlerden görünüm, (URL-2; URL-3; URL-4; URL-5)

Kent örneklerinin, kentsel ve kültürel miraslarının korunmasına yönelik bakış açıları, uygulamaların sürdürülebilir kentsel gelişim hedeflerini içermesi bakımından ortak yönler taşımaktadır. Miras ve kültürü şehrin gelecekteki sürdürülebilir kalkınmasının merkezine yerleştirerek, yerel paydaşlar ve vatandaşlar dahil olmak üzere bütüncül ve yenilikçi

yönetim planları tasarlamak için uygun yöntemlerin geliştirilmesi, böylelikle tarihi kentlerin korunması ve sosyo-ekonomik gelişimi arasındaki dengenin sağlanmasının ana amaç olduğu söylenebilir. Kentlerde yaratıcı ve eylem dayalı programlar düzenlenmiştir. Öncelikle, kentin tüm işlevlerini içeren eylem alanları belirlenmiş, ardından bu alanlardaki uygulamaları etkili bir şekilde yürütmek için araçlar oluşturulmuş, sürdürülebilirliğin sağlanması yolunda değiştirilmesi ve geliştirilmesi gereken durumlar belirlenmiştir (Ripp, 2012; Ripp ve Rodwell, 2016; Fayad ve Buckley, 2019; URL-6; Stumpo, 2010). Belirlenen ana eylem alanlarına yönelik uygulamalar Çizelge 1’de kentler özelinde özetlenmeye çalışılmıştır.

Çizelge 1. Kentlerde belirlenen ana eylem alanlarına yönelik uygulamalar (yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

	Regensburg	Ballarat	Edinburgh	Verona
Eylem Alanları				
Miras Değerinin Tanıtımı – Koruma Bilincinin Artırılması	Dünya Ziyaretçi Merkezi	Visualizing Ballarat ve HUL Ballarat Web siteleri	Temalı etkinliklerin düzenlenmesi, Dijital yorumlama tekniklerinin değerlendirilmesi	Konferanslar ile kararların halka duyurulması
Fiziksel Koruma	Şehir Silueti Çalışmaları	Kültürel Haritalama	Tasarım ve Kamusal Alan Kılavuzu	Kent içi işlevlerin denetimi
Katılımcı Yaklaşımın Geliştirilmesi	Regensburg Yapılı Miras Varlıkları için İletişim Modeli (COBA Modeli)	Yerel yönetimin yanında uzmanlar ve akademisyenlerin katıldığı kapasite geliştirme çalışmaları.	Paydaşlara etkin roller verilmesi, Farklı endüstrilere miras konularında katılım	Röportajlar ve tartışma ortamı yoluyla halk ile iletişim, Projelerin halka aktarımı için konferansların düzenlenmesi
Çevresel Sürdürülebilirlik Önlemleri	Regensburgh Tavsiyesi Nehir Taşkın Önlemleri	Sürdürülebilir Çevreler Uygulaması		Enerji tasarrufuna odaklanan program, toplu taşıma sistemi ve kent parklarının geliştirilmesi
Kültürel- Ekonomik Gelişme	Dünya Mirası Alışveriş Deneyimi Kampanyası	Ballarat Imagine Kent kimliğinin oluşturulması	Sürdürülebilir turizmin teşviki Aşırı kullanımın kontrolü İşlevlerin dengeli kullanımı	Firmalar ve üniversite iş birliği ile yaratıcı insan gücünü çekmek. Kültürel üretim ve tüketim alanları oluşturmak.
Sosyal Gelişme	İşletmeciler arasında topluluk duygusunun geliştirilmesi			Sosyalleşme için ağlar oluşturmak Gençlere yönelik faaliyetleri geliştirmek
Geleneksel Sanatların Değerlendirilmesi	Bağımsız esnaf dükkanları ve atölyelerin korunması	Start- Up Ballarat ve Made of Ballarat		
Yönetim Yaklaşımı	Yönetim Planı: URBACT II Projesi kapsamında kullanılan HerO (Heritage as Opportunity) modeli	Yönetim Planı: Tarihi Kentsel Peyzaj yaklaşımı	Yönetim Planı: Sürdürülebilir kentsel koruma ve gelişim	Yönetim Planı: Bütüncül kentsel koruma ve gelişim

Tarihi kent merkezlerinde mirasın korunmasına yönelik ilk adımlar, miras bilincini artırmak üzere düzenlenen uygulamalardır. Bilginin daha yaygın olarak kullanımı için pratik ve kullanılabilir yolların geliştirilmesi öncelikli konular arasındadır. Safranbolu’da ise kentin özgün değerlerini tanıtmak amacıyla Kent Tarihi Müzesi ve alanda turizm danışma bürosu bulunmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar miras bilinci konusunda sağlanan eğitim ve bilgilendirme olanakları ile koruma konusunda farkındalık düzeyinin yeterli seviyeye ulaşmadığını göstermektedir (Günay, 2010, s. 179; Böke, 2020, s. 213).

Yerel halk ile ziyaretçilere yönelik alanın algılanmasını ve tanıtılmasını sağlayacak doğru bilgi içeren, kolay anlaşılabilir yeterli doküman bulunmaması, rehberlik hizmetinden yararlanılamaması ve alanda yer alan turizm danışma bürosunun ihtiyaçları karşılayamamasının bu sonuca neden olduğu düşünülebilir (Böke, 2020, s. 214).

Tarihi kentlerin risklere ve iklim değişikliğinin etkilerine karşı hazır olmasının yanında bu etkilerin alan yönetiminin bir parçası olarak ele alınması gerekmektedir. Dünya Mirası olan şehirlerin çevresel risklerden ve doğal afetlerden korunmasına yönelik temel stratejilerin oluşturulduğu görülmektedir (Ripp, 2012, s. 239; Stumpo, 2010; Fayad ve Buckley, 2019). Safranbolu’da ise risk ve afet yönetimine dair plan bulunmamaktadır, ancak yerel yönetim tarafından hazırlanan “İklim Değişikliğine Uyum Hibe Projesi” kapsamında, Safranbolu’da öncü olacak ve şehrin iklim değişikliğinin etkilerine karşı direncini güçlendirecek iklim uyum aksiyon planının hazırlanması amaçlanmaktadır.

Kentlerde koruma ve gelişme arasındaki dengenin sağlanabilmesi amacıyla kültür ve turizm birlikte değerlendirilmiş ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya katkı sağlanmıştır. Regensburg’da yerel üretimin desteklenmesi yoluyla kentin sahip olduğu ticari işlevler korunmuş (Rodwell, 2018, s. 192), Ballarat’ta da benzer şekilde geleneksel zanaatlar korunurken yeni tekniklerin kullanımı da teşvik edilmiştir (URL-7). Gerçekleştirilen uygulamalar ve programlar, kentlerin yeni teknolojiyi kullanarak ve modern gelişmelere uyum sağlayarak yol almasına yardımcı olmaktadır. Yerel ürünlerle birlikte yerel üretim ve zanaatların desteklenmesi ekonominin canlanması ve istihdamın yaratılması Safranbolu için de öncelik gerektiren konular arasındadır. Son yirmi yılda turizm odaklı hizmet alanlarının genişlemesiyle farklı kullanımlar amacıyla yaşanan dönüşüm kentte yabancılaşmaya neden olmuştur (Günay, 2010, s.161). Yerel ürünlerden safranın yetiştiriciliğine, yerel yönetim ve diğer paydaşlar tarafından desteklenen “Safran Hasadı Festivali” ile dikkat çekilmektedir. “Cinci Hanı Arkası Projesi” ile yerel üretimlerin satışının gerçekleştirileceği tarihi süreçte de pazar alanı olarak kullanılan alanın yeniden canlandırılması amaçlanmaktadır.

Miras alanlarının korunmasının yanı sıra kültürel ve ekonomik gelişimi için kaçınılmaz bir yol olarak görülen turizm faaliyetleriyle ilgili problemlerle ilgili olarak ise kentlerin sürdürülebilir turizmin teşviki için birtakım önlemler aldığı görülmektedir. Verona’da büyük turist akışları, tarihi merkezin kültürel bağlamını şehrin geri kalanından ayırılma ve müze benzeri kamusal alanlar oluşturma eğilimindedir. Bu süreç, yerel halkı kentten uzaklaştırarak, yerel yatırımları dış yatırımcıların lehine çevirmektedir. Verona’da bu etki hem tarihi merkezdeki ofislerin ve diğer dinamik faaliyetlerin varlığı hem de binaların esas olarak yerel halka ait olması nedeniyle hafifletilebilmektedir (Stumpo, 2010). Safranbolu’da yapıların kullanıcısı ile değerlendirilememesi konusu, kentte süreç içerisinde farklı sosyal grupların kullanıcı olması (Çırak, 2019) nedeniyle tartışılan konular arasındadır.

İncelenen örneklerde miras ve kültürün, kentlerin gelecekteki sürdürülebilir kalkınmasının merkezine yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu noktada yerel halk ve paydaşlarla katılımcı yaklaşımlara öncelik veren yönetim yaklaşımlarının öneminden bahsedilebilir. Tüm örneklerde koruma çalışmaları yönetim planları altında desteklenmektedir. Safranbolu’nun bir yönetim planı bulunmamaktadır. Konuyla ilgili ilk adım ‘Safranbolu Miras Alanı Yönetimi Konuşmaları’ adı altında 20 Mayıs 2022 tarihinde düzenlenen toplantıyla gerçekleştirilmiştir.

20. yüzyılın büyük bir bölümünde kentleşmedeki yükselişin ortaya çıkardığı zorluklar uluslararası kalkınma söylemlerinin bir parçası olmuştur. Bu kapsamda kentsel mirasın bağlamını koruması çabası, sosyal, ekonomik ve kültürel gelecek hakkında yaşanabilecek problemlere cevap verme kabiliyetini geliştiren politika yanıtlarının ortaya

çıkmasını sağlamıştır. Farklı kültürel ve doğal mirasın korunması ve geliştirilmesi çok yönlü araçlara ihtiyaç duymaktadır (Fayad ve Buckley, 2019, s. 123). Ancak tarihi kentlerin geçirdiği dönüşüm sürecini kabul etmeden, fiziksel unsurları kapsayan koruma ve planlama yaklaşımları, kentin tüm değerlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda yeterli değildir. Tarihi kentte hayat bulmuş olan geleneksel yapının korunması için esas yöntem sürekli uzlaşma ve uyum sağlama yolunda bir istek yaratmak olmalıdır (Aksoyak, 2019, s. 123). Tarihi kentlerin sürdürülebilirliğin sağlanması kentin hafızasında var olan değerlerin, mevcut gündelik hayatta da karşılığını bulacak biçimde dönüşmesi için tüm paydaşların ortak çabasının sürekli kılınması ile mümkün olacaktır.

5. Araştırmanın Yöntemi

Ashworth ve Tunbridge (2000, s. 3), turist taleplerine göre şekillenmekte olan turistik-tarihi kent modelini açıklarken, başlangıçta yapılması ve yapılmaması gerekenleri açıklayan bir kılavuzdan önce, kentlerin geçirdikleri dönüşüm sonucundaki durumun ortaya konulmasını ve belirli özel alanlardan ziyade genel bir kent olgusunun açıklanması gerektiğini belirtmektedir. Her koşulda evrensel bir uygulama için kentlere önerilen “en iyi uygulama” arayışındansa kentler, ülkeler ve kıtalar arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların izlenmesi ve açıklanmasına odaklanılmalıdır. Bu amaçla öncelikle, çalışmanın ana dayanağını oluşturan mekanın üretim süreci, üretim ilişkilerindeki değişimler ve tarihi çevrenin mevcut süreçteki yaşadığı dönüşüm ile ilgili literatür taranmıştır. Tarihi kentlerin yaşanan dönüşüm sonucunda kazandığı yeni anlam içerisinde sürdürülebilirliğine yönelik geliştirilen uluslararası uygulamalar Safranbolu ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Safranbolu Eski Çarşı bölgesinde yapılacak olan değerlendirmeler, incelenen kent örneklerinden yararlanılarak oluşturulan yaratıcı dönüşüme yönelik ana yaklaşımlar altında ele alınmıştır:

- Geleneksel dokunun sürekliliğinin sağlanabilmesi için, yapılara kullanıcıları ile değer kazandırılması ve kent içinde farklı ihtiyaçları karşılayacak işlevlerin bulunması,
- Sürdürülebilir ve yaratıcı dönüşümün desteklenebilmesi için, yerel zanaatların korunması, desteklenmesi ve geliştirilmesi ile yeni üretim alanlarının oluşturulması,
- Tarihi çevrenin tüm boyutları ile sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için, uygun yönetim yaklaşımlarının benimsenmesidir.

Tarihi kentlerin özgün değerlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması yolunda mekanın dönüşümünü üretim ilişkilerindeki değişimler üzerinden incelemek, kentlerdeki tüketim kültürü etkilerinin anlaşılması noktasında önem arz etmektedir. Toplumsal mekanın oluşma sürecinde topluluklar gündelik hayat içerisinde farklı işlevler ile mekanı deneyimlemektedir. Tarihi kentler, fiziki ögeler, temsil ettikleri toplumsal değerler ve bunların tarihi süreçteki ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Bu ilişkiler ise ekonomik ve sosyal hayatın süregeldiği mekanlarda çözümlenmektedir. Eski Çarşı bölgesinde, yukarıda açıklanan yaklaşımlar kapsamında gözlem yapılmış, alan fotoğraflanmış ve değişen ilişkilerin karşılaştırılmasına yönelik işlev analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, daha önce bölgede yapılmış olan çalışmalarla desteklenmiştir.

6. Safranbolu Tarihi Çarşı Alan Çalışması

Safranbolu yerleşimi 11. yüzyılda gerçekleşen Türk fethinden sonra ticaret merkezi olarak gelişim gösteren ve 13. yüzyılda doğu-batı ana ticaret yolu üzerinde önemli bir

kervan istasyonu haline gelen bölgede yer almaktadır (Canbulat, 2016, s. 218). Bölgenin coğrafi konum ve nitelikleri doğrultusunda yaşanan ekonomik gelişmeler kentin belirli bir zenginlik düzeyine ulaşmasına imkan sağlamıştır (Aktüre ve Şenyapılı, 1976, s. 63). Bu gelişmeler kentin biçimlenişinde geniş aile tipine hizmet eden gösterişli konakların varlığı ile kendini ifade etmektedir (Şekil 3).

Şekil 3. Safranbolu konaklarından bir görünüm

Geleneksel kervan yollarının kullanımının sonrasında gelişen sosyoekonomik yapı sonucunda bağcılık işleri yapılırken kullanılan bağ evleri yazlık konuta dönüşmüş, 19. yüzyılda yazlık (Bağlar) ve kışlık (Şehir-Çarşı) olmak üzere iki ayrı konut kullanımı ve iki ayrı yerleşim alanı ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, Çarşı'dan derin bir vadi ile ayrılan Çarşı'nın ve batısındaki düzlüğe yerleşmiş olan 1923 yılında yaşanan mübadeleye kadar ağırlıklı olarak Rumların yaşadığı Kıranköy bölgedeki üçüncü yerleşim alanını oluşturmaktadır. Bu kapsamda Safranbolu, mekânsal nitelikleri bakımından belirgin farklılıkları barındıran Çarşı, Kıranköy ve Bağlar olmak üzere üç bölgeden oluşmaktadır (Böke, 2020, s. 143) (Şekil 5). Çalışmada inceleme alanı, günümüzde turizm hizmetlerinin ağırlıklı olarak yer alması nedeniyle Eski Çarşı bölgesi olarak belirlenmiştir (Şekil 4).

Şekil 4. Eski Çarşı genel görünümü (URL-8)

Safranbolu'da 17. yüzyılda kent içi mekânsal yapı incelendiğinde, kentsel yapıdaki işlevsel ilişkileri ve işlevlerin mekânsal dağılımını belirleyen ana üretim kolunun dericilik olduğu görülmektedir. Tarihi kent merkezindeki diğer kullanımların yer seçimleri incelendiğinde demircilik, bakırcılık, semercilik, dikicilik, yemenicilik gibi işlenmiş eşya

değerlendirildiğinde, kentin üretim biçimindeki değişimin, toplumun sosyal ve kültürel yapısına da büyük oranda yansıdığı görülmektedir. Koruma çalışmalarının 1970'li yıllarda başlamasının ardından kent 1990'lı yıllarda turizm ile tanışmıştır. 1994 yılında UNESCO tarafından "Dünya Miras Kenti" ilan edilmesinin ardından hızlanan faaliyetler sonucu bölge turizm destinasyonu halini almıştır (Şekil 6). Bu kapsamda Safranbolu'da önemli sayıda tescilli konut restore edilerek otel olarak hizmet vermeye başlamıştır (Canbulat, 2016). Turizmin, bölgenin ekonomik olarak kalkınmasına katkı sağlayan bir araç olarak kullanılması amaçlanmıştır.

Şekil 6. Safranbolu'da sosyal ve kültürel yapının değişimini etkileyen süreç

Çalışmanın çıkış noktasını oluşturan tarihi kentlerin sürdürülebilirliğine yönelik endişe, Safranbolu'da somut mirasa odaklanan koruma çalışmalarının, giderek daha talepkâr hale gelen bir tüketim pazarı için, tarihin temsili ve metalaştırılması sürecine girmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ashworth ve Tunbridge (2000, s. 51)'e göre tarihi şehir, mimari formlardan ve morfolojik kalıplardan ve ayrıca temsil ettikleri kişilikler ve olaylarla olan tarihi ilişkilerden kaynaklanmakta, ancak nihayetinde çağdaş ekonomik ve sosyal önceliklerde çözümlenmektedir. Bu nedenle araştırmaya, tarihi kentin bu işlevlerinden başlamak önem arz etmektedir.

Safranbolu'da ekonomik kalkınma amaçlı uygulamaların yeni sosyal grupların oluşmasına yol açması sonucunda bu toplulukların, gereksinimlerin karşılanması ve tarihi kent karakteri üzerindeki etkileri, kentteki değişim tartışmalarının temelini oluşturmaktadır (Günay, 2010, s. 206; Çırak, 2019, s. 154; Canbulat, 2016, s. 241). Bunun yanında erken dönemde başlayan ideal koruma çalışmalarının ideal bir yönetim stratejisiyle birlikte yönlendirilemiyor olması da (Böke, 2020, s. 348), kentte yaşanan sosyoekonomik problemler ve mekana yansımalarının çözümüne giden yolda engel teşkil etmektedir.

İncelenen kent örneklerinde, koruma ve gelişme arasındaki denge, kültür ve turizm faaliyetlerini bir arada değerlendiren uygulamalar geliştirilerek sağlanmaya çalışılmıştır. UNESCO, Safranbolu'yu tanıtan metninde, yapıların kullanımı ve restorasyonu konusunda biçim ve tasarım açısından özgünlük koşullarının karşılanmaya devam etmesini sağlamak için dikkatli bir izleme gerekliliğinin altını çizmektedir. Bunun yanında çarşı bölgesinde ağırlıklı olarak hediyelik eşya dükkânları olmak üzere yetersiz turizm uygulamaları, restorasyon çalışmaları yapan deneyimli yerel ustaların sayısının azalması ve geleneksel evlerin bozulması gibi taşınmazın özgünlüğünü tehdit edebilecek unsurlara değinmektedir. 2006 yılına ait izleme raporunda ise tehdit ve riskler olarak, kalkınma baskısı, ziyaretçi/turizm baskısı, altyapı eksikliği, turistik konaklamaya yönelik

yenileme eğilimi ve yoğun trafik/park sorunlarından bahsedilmektedir. Bu faktörlerin izleme ve uygun yönetim önlemleri gerektirdiği vurgulanmaktadır (URL-9). Raporda dikkat çekildiği üzere, Safranbolu’da turizm ve koruma arasındaki çelişkili ilişkinin izlerini görmek mümkündür. Turizm faaliyetlerinin, ekonomik değer yaratma ve koruma farkındalığı oluşturmalarının yanında, tüketim odaklı bir kalkınma anlayışı içinde yönetilmesi nedeniyle kentin mekânsal dönüşümüne birtakım olumsuz etkilerinin olduğunu söylenebilir. Kentte üretim ilişkilerindeki değişim sonucunda bugün gelinen noktada geleneksel meslek kollarının günümüze ulaşmadığı, dericilik, ormancılık ve hayvancılık gibi ana geçim kaynaklarının yerini ise çoğunlukla turizm faaliyetlerinin aldığı görülmektedir (Canbulat, 2016, s. 241). Doğanalp Votzi (2022, s. 325) 1982 yılında bölgede gerçekleştirdiği alan çalışmasında, Eski Çarşı’daki geleneksel mesleklerin devam ettiğini, dükkanları, işlikleri, camileri, hamamları, han ve haftalık tahıl ve sebze pazarlarıyla çarşının, şehrin ekonomik ve sosyal merkezi konumunda bulunduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte geleneksel zanaatların giderek azalmasıyla, çarşının üretim işlevini yitirmeye ve şehrin giderek turist bakışına uygun görüntüler veren bir müzeye benzemeye başladığını belirtmektedir. Günümüzde ise geleneksel üretim tekniklerinin yeterince korunamamış olması sonucu bölgede az sayıda bakırcı ve demirci ile bir adet yemenici aktif olarak bulunmaktadır (Şekil 7).

Şekil 7. Sayıları azalan geleneksel zanaatlardan üretime devam eden bakırcılık, demircilik ve yemenicilik atölyelerinden görünüm

Turizm faaliyetleri altında gerçekleşen tüketimin, yeni mekanlar oluşturma yanında var olan mekanlar üzerine olan dönüştürücü etkisi (Graham 2006: 25) düşünüldüğünde yeniden işlevlendirilerek restore edilen mekanlar, miras deneyimini başarılı ve tatmin edici kılmaktadır. Bununla birlikte, oluşan arka planda tüketimin önceliğini vurgulayan görsel ve işlevsel yorumlamaların kullanıldığı da görülmektedir. Uluslararası örneklerde yerel üretimin desteklenerek kent içi özgün işlevlerin devamlılığının sağlanması ön plana çıkan uygulamalar arasındadır. Ancak 19. yüzyıl sonuna kadar etkinliğini sürdüren dericilik ve ona bağlı üretim faaliyetiyle birlikte biçimlenen Eski Çarşı’da ticari işlev, dokuma ağırlıklı hediyelik ürünlerin satışı başta olmak üzere yeme-içme ve konaklama ile sınırlanmaya başlamıştır (Şekil 8 ve Şekil 9).

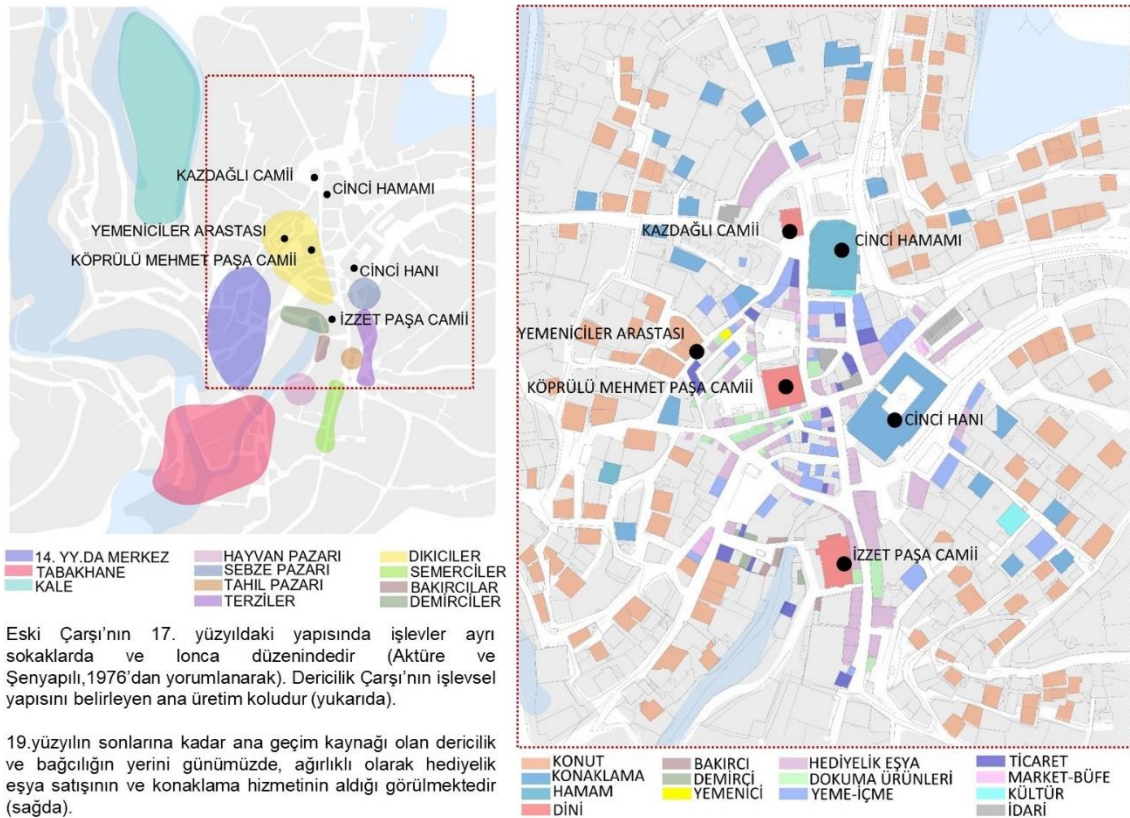
Şekil 8. Tarihi çarşıda turist taleplerine göre çeşitlenen üretimler olan dokuma ürün, hediyelik eşya ve takı, safran kolonyası ve lokum tezgahlarından görünüm

Şekil 9. Çarşı'da, alışveriş yapan insan yoğunluğu, sokaklara taşan dükkanlar, yollara park eden araçlar ve tarihi dokuyla uyumsuz düzenlemeler (Türker, 2022, s. 601, 602, 606)

Kitle turizmiyle birlikte bölgenin aktif olarak pazarlanması, yüksek turist yoğunluğu hedefleyen yapılanma nedeniyle yeni işlevler için dönüştürülen konutların özgün yapısında geri dönülemez tahribatları beraberinde getirmiştir. Diğer yandan tarihi kenti

paylaşan konutlar ve turizm arasında olumlu bir etkileşim de bulunmamaktadır. Miras yoluyla parçalanmış olan kentte konutlar birden fazla ailenin ikamet edeceği bağımsız bölümlere ayrılmıştır. Konutların büyük bir bölümü boş ve bakımsızdır durumdadır. Hızla yaşanan kent nüfusunun ise evlerini restore edecek ekonomik durumu bulunmamaktadır (Canbulat, 2016, s. 241). Oysaki konut kullanımı dokunun ve yapıların sadece fiziksel özelliklerini korumaktan ziyade gerçek kullanıcıların bölgede varlığını devam ettirdiği tam bir koruma anlayışında önemli bir rol oynamaktadır (Kılıç ve Türkoğlu, 2015). Tarihi karakterin ekonomik stratejiler ile kullanılması kent içi işlevler arasında konut kullanımının dolayısı ile yerel halkın yoğunluğunun giderek azalmasına yol açmaktadır. Özellikle Çarşı merkezinde tarihi konakların konaklama amaçlı işlev değişikliğindeki artış dikkat çekmektedir (Şekil 10).

Şekil 10. Eski Çarşı merkezinin işlevsel durumunun dönüşümü (yazarlar tarafından hazırlanmıştır)

Bugün Safranbolu yerel kullanıcısını, demir çelik fabrikasının açılmasının ardından kırsaldan gelerek boşalan konutlara yerleşen aileler ile işletme sahipleri oluşturmaktadır. Süreç içerisinde bölgenin farklı sosyal gruplar tarafından kullanılmış olması, kentteki aidiyet ve kimlik yapılarında değişim yaşanmasıyla ve geleneksel gündelik yaşamın kesintiye uğramasıyla sonuçlanmaktadır (Çırak, 2019, s. 154). Safranbolu'nun baskın bir gündelik hayat egzersizi olan konak hayatının değişerek apartman kullanımına geçişin, geleneksel mahalle hayatı üzerine birtakım olumsuz etkilerinden bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki Safranbolu'daki sosyal ilişkilerin değişmesinde belirleyici bir faktör olan apartman hayatına geçişin bireyselleşmeyi artıran yönüdür. Diğerleri ise fabrikanın açılışı ile artan nüfusun güven ve samimiyet mekanizmasının işlevi üzerine olan olumsuz etkisidir. Bu durum yapay ilişkilerin egemen olduğu ikincil tür ilişki mekanizmasının, Safranbolu'da ekonomik hayat dışında sosyal ve kültürel hayata da yansıdığına bir göstergesidir (Sağır ve Canayaz, 2017, s. 561).

Tarihi zenginliğe her zaman ekonomik bir kaynak olarak atıfta bulunma ihtiyacı nedeniyle kentlerde fiziki doku ve biçim ön plandır. Ancak tarihi kentlerin fiziksel özellikleri onların tek varlıkları değildir. Belirli geleneklerin, becerilerin ve yerel kültürel nüansların varlığı, yerlerin genel karakterine, kalitesine ve çekiciliğine binalar ve eserler kadar katkıda bulunmaktadır (Strange, 1996, s. 435-436). Safranbolu’da ekonominin yalnızca turizme bağlı olması, sürdürülebilirliğin tüm boyutları ile sağlanabilmesi için fiziki dokunun yerel kullanıcısı ile korunup değer kazandırılmasının önüne geçmektedir. Süreç yerel halkın bölgeden uzaklaşması ile sonuçlanmaktadır. Bu anlamda turizm uygulamaların içeriği, nitelik ve hitap eden turist grubu üzerine kaygılar barındırılmalıdır. Kullanıcı değişikliğini önlemek üzere yaratıcı endüstriler kullanılarak hem konut dokusunun işlevini devam ettirmesi hem de gençlerin bölgeye geri dönüşü ve kalıcı olmaları sağlanabilir.

Günay’ın (2010, s. 206) da vurguladığı üzere ekonomik etkilerin devamlılığı, tarihi çevreyi oluşturan diğer sistemlerle ilişkisine bağlıdır. Aksi takdirde bu politikalar planlama sürecinin kesintiye uğraması, sahte kimlik yaratması, yerelliğin kaybolması ve mekânsal kutuplaşma ve yabancılaşma yaratması bakımından risk taşımaktadır. Tüketim kültürü etkisi altındaki tarihi çevrenin tüm boyutlarıyla sürdürülebilirliğinin sağlanması fiziksel korumanın yanında sosyal ve ekonomik sektörlerle ilişkinin kurulmasına bağlıdır. Bu noktada en önemli unsur, iyi yönetim ve iletişim politikalarının geliştirilmesi oluşturmaktadır. UNESCO Dünya Miras Merkezi’nin Dünya Miras Listesi’ndeki alanların yönetim planlarının hazırlanmasına yönelik kararına rağmen Safranbolu’nun bir yönetim planı bulunmamaktadır. Kentin koruma kullanma dengesi içerisinde, kültürel değerlerinin korunurken kullanıcıların günlük ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için bütüncül planlama, iletişim ve yönetim süreçlerine ihtiyaç duyulmaktadır (Somuncu, 2009, 233; Böke, 2020, s. 3). İncelenen kent örneklerinde de görüldüğü üzere bölgede yaşanan dönüşüm kabul edilerek, yenilikçi yasal düzenlemelerin tüm paydaşları kapsayacak bir içerikle ele alınması gerekmektedir. Konuyla ilgili ilk adım olarak ‘Safranbolu Miras Alanı Yönetimi Konuşmaları’ adı altında 20 Mayıs 2022 tarihinde düzenlenen toplantı akademisyenler, meslek uygulamacıları, yöneticiler, esnaf, zanaatkarlar, girişimciler ve sivil toplum kuruluşları üyelerinin katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Toplantıda miras alanları yönetim planlarının yaptırım ve etkileme gücü tartışılmış ardından konu Safranbolu özelinde detaylandırılmıştır.

7. Değerlendirme ve Sonuç

Kentler üzerinde yönetim sisteminden başlayarak, kentsel mekan, gündelik yaşam tarzları, tüketim alışkanlıkları gibi ekonomik ve toplumsal yapı üzerinde yaşanan değişimlerin pek çoğu küreselleşme politikalarına ait izler taşımaktadır (Kiper, 2004, s. 14). Bu yeni küresel sistem içerisinde tarihi kentlerde, gelişim ve koruma arasında dengenin gözetilememesi sonucu yer duygusu, kentsel yapının bütünlüğü ve toplumsal kimlik yapısı zarar görmektedir. Tarihi kentlerde, kentsel dokunun devamlılığının ve ekonomik olarak kalkınmanın sağlanması amacıyla ihtiyaç duyulan turizm faaliyetlerinin oluşturduğu kent içi fiziksel baskı, kendini mekanların giderek tüketim ile özdeşleşmesi şeklinde göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde tarihi kentlerin kalkınma hedeflerinin tüketimi vurgulayan bir miras söylemi etrafında biçimlendiği görülmektedir.

Safranbolu Eski Çarşı bölgesinde de yerel halkın alandan uzaklaşmasına neden olan benzer süreç, kullanıcısı ile korunamayan fiziki çevrede yerel kullanımlar ve değerlerin anlamını kaybetmesi ve mekanın tüketimi tehlikesini beraberinde getirmektedir. İncelenen kent örneklerinde de görüldüğü gibi yapılara kullanıcı ile değer kazandırılması ve bölgenin sahip olduğu özgün ticari işlevlerin sürdürülebilirliği için geleneksel üretimin desteklenmesi önemlidir. Bunun yanında tüm örneklerde koruma çalışmaları bir yönetim planı eşliğinde ilerlemektedir. Daha önce yapılan çalışmalar ve alanda gerçekleştirilen

analizlerin de gösterdiği üzere, Safranbolu'da geleneksel zanaatlar yeterince korunamamış, ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için turistik faaliyetlere hizmet veren ticari işlevler yoğunlaşmış durumdadır. Yönetim planı çalışmalarına ise 2022 yılı itibarıyla başlanmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde dönüşümünde tüketim odaklı bir sürecin izlerini taşıyan bölgede uygulanacak adımlardan ilki, sosyo-ekonomik koşullar nedeniyle değişen kullanıcı gruplarındaki miras bilincinin sorgulanması, ayırt edici ve değerli olan doğal, kültürel ve sosyal kaynakların tüm paydaşlarla birlikte yeniden keşfedilmesidir. Kenti farklı kılan ve yerin ruhunu yansıtan niteliklerin uygun temalar yoluyla değerlendirilmesi önemlidir. Bu doğrultuda geleneksel zanaatlar korunurken yaratıcı dönüşümlerine de katkı sağlamaya odaklanılmalıdır.

Yeni topluluk ihtiyaçları, bunların karşılanması ve kent üzerine olan etkilerinin yönetilmesi için siyasi bir çerçeveye ihtiyaç duyulmaktadır. Fiziksel, sosyal- ekonomik ve yönetsel kapsamda kentin problem, ihtiyaç ve potansiyelleri tespit edilmeli, korunması ve geliştirilmesi gereken konular ve bunların öncelik sırası belirlemelidir. Sürdürülebilir açılımları içeren araçları kullanan yeni yönetim politikalarının üretilmesi, yerel yönetimlerin miras yönetimi konusundaki başarısının kalıcılığına destek sağlayacaktır. Kentin sürdürülebilir korunmasının yanında gelişimine de katkı sağlanması, ortaya konulan ilke, öneri ve politikalar hakkında yerel halk ve koruma ile ilgilenen farklı gruplardan oluşan paydaşların konuya dahil edilmesi ve alternatiflerin birlikte değerlendirilmesiyle mümkün kılınabilir.

Kaynaklar

Aksoyak, Ö., D. (2019). Kültürel Mirasın Korunmasında Tarihi Kentsel Peyzaj Odaklı Alan Yönetim Planı Yaklaşımı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aktüre, S., & Şenyapılı, T. (1976). Safranbolu'da mekânsal yapının gösterdiği nitelikler ve koruma önerilerinin düşündürdükleri.

Ashworth, G. J., & Tunbridge, J. E. (2000). The tourist-historic city. Routledge.

Böke, F. (2020). Dünya Miras Alanları ve Alan Yönetimi: Dünya Miras Kenti Safranbolu İçin Bir Yönetim Planı Önerisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Canbulat, İ. (2016). City of Safranbolu. N. Ertürk, Ö. Karasu (ed), UNESCO World Heritage in Turkey içinde (224-251). Ankara.

Cantimur, B. B. (2011). Tarihi kentlerin canlandırılmasına yönelik sürdürülebilir yönetim stratejileri: Balıkesir-Ayvalık örneği. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Castells, M. (1997). Kent, Sınıf, İktidar. A. Türkün (Çev). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. (Özgün eser 1978 tarihlidir).

Çırak, A. A. (2019). Tarihi Dokularda Değişen Kimlik ve Aidiyet. Mekânlar/Zamanlar/İnsanlar: Kimlik, Aidiyet ve Mimarlık Tarihi. ODTÜ Basım İşliği, 151.

Doğanalp Votzi, H. (2022). Bir Küçük Anadolu Şehrini Tarihi ve Ekonomisi: Safranbolu ve Dericilik. İ. Canbulat (ed), Safranbolu Çarşı'sı içinde (316-337). İstanbul.

Durukan, D. (2020). Kentsel mekanların kapitalist dönüşüm sürecinde bir deneyim alanı olarak gastronomi mekanları: Üsküdar ve Beşiktaş örnekleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Fayad, S., & Buckley, K. (2019). The transformational power of the HUL approach: Lessons from Ballarat, Australia, 2012–2017. In Reshaping Urban Conservation (pp. 123-148). Springer, Singapore.

Gottdiener, M. (1993). A Marx for our time: Henri Lefebvre and the production of space. *Sociological Theory*, 11(1), 129-134.

Graham, B. (2006). Heritage, culture and economy: the urban nexus. *Practical Aspects of Cultural Heritage*, 21-27.

Graham, B., & Howard, P. (2016). Introduction: Heritage and identity. In *The Routledge Research Companion to Heritage and Identity* (pp. 1-15). New York: Routledge.

Günay, Z. (2010). Neoliberal Kentleşme Dinamikleri Çerçevesinde Tarihi Çevrenin Sürdürülebilirliği: Sürdürülebilir Kentsel Koruma Modeli. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Harvey, D. (2006). Sosyal Adalet ve Şehir. M. Moralı (Çev). İstanbul: Metis Yayınları. (Özgün eser 1973 tarihli).

Harvey, D. (2019). Postmodernliğin Durumu. S. Savran (Çev). İstanbul: Metis Yayınları. (Özgün eser 1990 tarihli).

Kılıç, S. E., & Türkoğlu, G. (2015). Conservation Problems of Traditional Housing with Continued Original Function and Recommended Solutions: Safranbolu" Eski Çarşı District". *Megaron*, 10(2).

Kiper, P. (2004). Küreselleşme sürecinde kentlerimize giren yeni tüketim mekanları ve yitirilen kent kimlikleri. *Planlama Dergisi*, 4, 14-18.

Lefebvre, H. (2015). Mekânın Üretimi. I. Ergüden (Çev). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Özgün eser 1974 tarihli).

Morley, D. ve Robins, K. (2011). Kimlik mekanları, çev. E. Zeybekoğlu. İstanbul: Ayrıntı.

Rakić, T., & Chambers, D. (2012). Rethinking the consumption of places. *Annals of Tourism Research*, 39(3), 1612-1633.

Ripp, M. (2012). KULTURERBE. 226–243.

Ripp, M. & Rodwell, D. (2016) The governance of urban heritage, *The Historic Environment: Policy & Practice*, 7:1, 81-108, DOI: 10.1080/17567505.2016.1142699

Rodwell, D. (2018). The Historic Urban Landscape and the Geography of Urban Heritage. *Historic Environment: Policy and Practice*, 9(3–4), 180–206.

Sack, R.D. (1992). *Place, Modernity and the Consumer's World*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Sağır, A., & Canayaz, M. (2017). Sanayileşmenin Toplumsal Yansımaları: Safranbolu'da Toplumsal Değişme Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Electronic Turkish Studies*, 12(3).

Soja, E. W. (1996). *Thirdspace, Journeys to Los Angeles and Other Real-and- Imagined Places*, Blackwell, Cambridge.

Soja, E.W. (2019). *Postmodern Coğrafyalar*. Y. Çetin (Çev). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Özgün eser 1989 tarihli).

Solak, S. S. G. (2017). Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış Space-Identity Interaction: a Conceptual and Theoretical Overview. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 13-37.

Somuncu, M. (2009). Türkiye'nin Dünya Miras Alanları Koruma ve Yönetimde Güncel Durum. Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Somut Kültürel Miras İhtisas Komitesi.

Strange, I. (1996). Local politics, new agendas and strategies for change in English historic cities. *Cities*, 13(6), 431-437.

Strange, I. (1997). Planning for change, conserving the past: towards sustainable development policy in historic cities?. *Cities*, 14(4), 227-233.

Stumpo, S. (2010). *The Sustainability of Urban Heritage Preservation: The Case of Verona, Italia*. Inter-American Development Bank.

Şahin, K. (2022). Bir Küçük Anadolu Şehrini Tarihi ve Ekonomisi: Safranbolu'da Debbağlığın fabrikalaşma Girişimi. İ. Canbulat (ed), *Safranbolu Çarşısı'nda* (432-463). İstanbul.

Türker, N. (2022). Bir Küçük Anadolu Şehrini Tarihi ve Ekonomisi: Safranbolu'da Turizmin Gelişimi ve Turizm Sorunsalı. İ. Canbulat (ed), *Safranbolu Çarşısı'nda* (592-609). İstanbul.

Urry, J. (2018). *Mekânları Tüketmek*. R.G. Ögdül (Çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Özgün eser 1995 tarihli).

Yetiş, R., Turcan, Y. & Dinçer, A. E. (2018). Safranbolu kent formunun tarihsel serüveni ve morfolojik incelemesi. Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu. İstanbul, Türkiye.

İnternet Kaynakları

URL-1: <https://whc.unesco.org/en/list/728>

URL-2: <http://whc.unesco.org/en/documents/117721>

URL-3: <https://www.regensburg.de/welterbe/en/impressions>

URL-4: <https://whc.unesco.org/en/list/728/gallery/>

URL-5: <https://whc.unesco.org/en/list/797/>

URL-6: [https://ewh.org.uk/plan/assets/Management-Plan-2018b.pdf?\).](https://ewh.org.uk/plan/assets/Management-Plan-2018b.pdf?)

URL-7: <https://en.unesco.org/creative-cities/ballarad>

URL-8: <https://www.safranbolu.bel.tr/safranbolu-turizm/safranbolu-tarihce>

URL-9: <https://whc.unesco.org/en/list/614/>